

Вода і вогонь:

Як російські сили перешкоджали рятувальним операціям після руйнування греблі Каховської ГЕС

**МИ
ДЛЯ РОСІЯН
КЛАСНА ЦІЛЬ**

**У НАС
«ХРЕСТИ» –
Є КУДИ
ЦІЛИТИСЯ**

ПРАЦІВНИК ТОВАРИСТВА
ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА УКРАЇНИ

ПОДЯКИ

Автори

Ангеліна Грицей, дослідниця Truth Hounds; Роман Коваль, аспірант кафедри історії НаУК-МА, керівник департаменту досліджень Truth Hounds; Марія Бернетт, виконувачка обов'язків старшої координаторки з юридичних питань Project Expedite Justice

Інтерв'ю

Олексій Старинець та Оксана Орел за координації Ярослава Сусоєва

Моніторинг відкритих джерел

Ангеліна Розумна, Анна Межанська, Гаєчка, Дмитро Холод, Катерина Пилипенко, Кирило Самоздра, Михайло С. та Ольга Вовк за координації Олі Кулик

Зовнішнє рецензування

Project Expedite Justice

Переклад українською мовою:

Наталія Сліпенко, Лара Таунзен

Редагування версії англійською мовою:

Лара Таунзен

Редагування версії українською мовою:

Олеся Скорик

Редагування приміток і архівування джерел:

Василина Полянська

Візуальна концепція та дизайн:

Лера Резанова

Автори висловлюють щирю вдячність *Лілії Лакнеш* молодшій юридичній радниці Truth Hounds, *Еліс Мі*, старшій дослідниці Truth Hounds, а також *Сарі Ліндберг Бромлі*, PhD, старшій викладачці та доцентці кафедри досліджень миру та конфліктів Уппсальського університету.

Окремі розділи цього звіту були перекладені з англійської на українську з використанням інструментів штучного інтелекту. Перед здійсненням такого перекладу з тексту було вилучено всю потенційно чутливу інформацію.

Truth Hounds підготували цей звіт за підтримки донорів

THE HOWARD G.
BUFFETT
FOUNDATION

Цю публікацію підготували завдяки щедрій підтримці Фонду Говарда Г. Баффета. Її зміст є відповідальністю виключно Project Expedite Justice та Truth Hounds.

СТИСЛИЙ ВИКЛАД
РЕКОМЕНДАЦІЇ

7 МЕТОДОЛОГІЯ
9 КОНТЕКСТ

11
13

14

РОЗДІЛ 1.

**ЯК ВОЛОНТЕРИ СТАЛИ
НЕВІДДІЛЬНОЮ ЧАСТИНОЮ
ЕКСТРЕНОГО РЕАГУВАННЯ ПІСЛЯ
ПІДРИВУ КАХОВСЬКОЇ ГЕС?**

17

РОЗДІЛ 2.

**ЯК РОЗГОРТАЛИСЯ РЯТУВАЛЬНІ
ОПЕРАЦІЇ НА ПРАВОБЕРЕЖЖІ
ДНІПРА ТА ХТО БРАВ
У НИХ УЧАСТЬ?**

20

РОЗДІЛ 3.

**ЯК ОБСТРИЛИ ВПЛИНУЛИ
НА РЯТУВАЛЬНІ ОПЕРАЦІЇ НА
ПРАВОБЕРЕЖЖІ ДНІПРА?**

24

РОЗДІЛ 4.

**ЯК ВОЛОНТЕРИ ПРОВОДИЛИ
РЯТУВАЛЬНІ ОПЕРАЦІЇ
В ОКУПАЦІЇ?**

29

РОЗДІЛ 5.

**ВИКОРИСТАННЯ ВОДИ
ЯК ЗБРОЇ ТА ПЕРешКОДЖАННЯ
ЕКСТРЕНОМУ РЕАГУВАННЮ**

32

РОЗДІЛ 6.

**ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ: ЗАХИСТ
ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ Й
ЕКСТРЕНЕ РЕАГУВАННЯ**

35

ВИСНОВКИ

ЗМІСТ

Список скорочень

ГЕС	гідроелектростанція
ДСНС	Державна служба України з надзвичайних ситуацій
МГП	міжнародне гуманітарне право
МНС	Міністерство цивільної оборони, надзвичайних ситуацій і ліквідації наслідків стихійних лих Російської Федерації
НУО	неурядова організація
ТЧХУ	Товариство Червоного Хреста України
РЕЈ	Project Expedite Justice

СТИСЛИЙ ВИКЛАД

6 червня 2023 року руйнування Каховської гідроелектростанції (ГЕС) спричинило масштабну гуманітарну й екологічну катастрофу на півдні України. Після прориву греблі вода накрила населені пункти по обидва береги Дніпра, затоплюючи домівки, відрізаючи цивільних від шляхів порятунку, знищуючи засоби для існування та залишаючи тисячі людей у ситуації, коли вони потребують нагальної допомоги. Катастрофа сталася в прифронтовій зоні, де українські та російські сили розділяє лише річка Дніпро. Ця обставина істотно впливала на кожну подальшу годину рятувальних заходів.

У червні 2023 року російські сили контролювали частину Херсонської області на лівому березі Дніпра. З 6 червня й до його середини пониззя Дніпра стало місцем наймасштабнішої рятувальної операції за час війни Росії проти України.

Цей звіт досліджує, як російські сили й окупаційна влада перешкоджали, а часом унеможливлювали рятувальні зусилля після руйнування греблі Каховської ГЕС. У центрі уваги – волонтери, які в перші дні після катастрофи працювали пліч-о-пліч з державними екстреними службами: команди Товариства Червоного Хреста України (ТЧХУ), працівники неурядових організацій (НУО) та звичайні місцеві мешканці.

Наявні докази вказують на те, що дії російських сил і окупаційної влади у відповідь на руйнування Каховської ГЕС можуть кваліфікуватися як серйозні порушення міжнародного гуманітарного права (МГП), зокрема норм щодо захисту цивільних осіб, працівників служб, що залучені до надання гуманітарної допомо-

ги та до цивільного захисту, а також осіб, які проживають на окупованій території.

На підконтрольному Україні правому березі Дніпра волонтери розпочали евакуацію протягом кількох годин після катастрофи. Вони допомагали державним службам, безпосередньо беручи участь у рятувальних операціях, надаючи адресну допомогу окремим категоріям населення, зокрема людям літнього віку, особам з інвалідністю та маломобільним особам, а також координуючи зусилля різних акторів.

Російські сили неодноразово обстрілювали райони, де відбувалися рятувальні операції. Опитані Truth Hounds волонтери розповідали про мінометні й артилерійські обстріли поблизу пунктів евакуації та в підтоплених житлових районах. Один із таких випадків стався поблизу Корабельної площі в Херсоні – важливого пункту евакуації у місті. Тоді були поранені дев'ять людей, зокрема двоє рятувальників Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС) і поліцейський. Загалом волонтери зазначали, що ні спеціальний одяг, ані гуманітарне маркування їх не захищали. Навпаки, у деяких випадках вони побоювалися, що помітне маркування робило їх більш вразливими.

Обстріли не лише сповільнювали евакуацію, а й часто змушували рятувальників призупинити роботу і змінювати маршрути операцій. Тож цивільні нерідко мали тривалий час чекати в затоплених будинках, не знаючи, чи та коли їм допоможуть. Навіть якщо під час атаки рятувальники не зазнавали прямої шкоди, вони опинялися перед складним вибором: ко-

го рятувати першими і на який ризик наражатися самим.

На окупованому Росією лівобережжі, де повинь завдала найбільшої шкоди, окупаційна влада не змогла організувати належне екстрене реагування в критично важливі перші години та дні після руйнування греблі. Свідки розповіли Truth Hounds, що місцевим мешканцям доводилося рятувати одне одного, бо допомоги від офіційних служб не було. Люди використовували човни, надувні матраци та підручні засоби, щоб рятувати тих, хто опинився на дахах, горищах і в будинках, що руйнувалися. Для зв'язку використовували Telegram-чати й покладалися на особисті контакти між сусідами, родичами та знайомими, особливо коли мобільний зв'язок працював із перебоями.

Опитані свідки розповідали, як російські сили й окупаційна влада не лише не забезпечили ефективного реагування, а й подеколи перешкоджали зусиллям цивільних волонтерів і применшували масштаб катастрофи у своїх публічних комунікаціях, поки люди залишалися без можливостей для порятунку. Російські військові, за свідченнями очевидців, конфіскували приватні човни, обмежували пересування, блокували доступ до затоплених районів, не надавали доступ волонтерам ззовні до постраждалих населених пунктів, а в окремих випадках допомагали лише тим, хто має російський паспорт або готовий заплатити.

Людські втрати в цій трагедії досі складно оцінити, особливо на окупованих територіях. За рік після катастрофи українська влада повідомила про 32 загиблих і 39 зниклих безвісти на правому березі¹. Число жертв на лівобережжі залишається невідомим, оскільки незалежні спостерігачі та гуманітарні організації не мають доступу до окупованих територій.

Випадок Каховської ГЕС показує, як вода може стати зброєю в умовах збройного конфлікту. Повінь, що виникла внаслідок підриву, спричинила безпосередню небезпеку, проте завдана шкода значно перевершила ці прямі наслідки як за масштабом, так і за тривалістю. Вона розгорталася впродовж так званого «вікна реагування» – періоду, коли рятувальні роботи, евакуація, медична та гуманітарна допомога

ще могли врятувати життя. Російські атаки та перешкодження наданню допомоги не давали змоги рятувальникам по обидва береги Дніпра ефективно використати це вікно, що посилювало небезпеку далеко за межі шкоди, спричиненої самим проривом греблі.

МГП вимагає від сторін конфлікту дотримуватися принципу розрізнення, а також забезпечувати захист цивільних осіб і надавати гуманітарну допомогу тим, хто її потребує. Крім того, МГП захищає працівників гуманітарних організацій і служб цивільного захисту. Російські сили порушили ці норми МГП, коли атакували місця, де рятувальники та волонтери здійснювали евакуацію, і коли перешкоджали роботі рятувальників на окупованій території.

Крім того, задокументована модель поведінки демонструє, що російські сили могли використовувати спричинену катастрофою вразливість як зброю, перетворюючи нагальну потребу цивільних у порятунку на додаткову можливість завдати сильнішої шкоди.

РЕКОМЕН ДАЦІЇ:

Суб'єктам, що працюють у сфері притягнення до відповідальності та правосуддя на національному та міжнародному рівнях

- Продовжувати систематичне документування атак на рятувальників і перешкоджання рятувальним операціям під час реагування на наслідки руйнування Каховської ГЕС, зокрема випадків на окупованому лівобережжі, щоб сформувати доказову базу, здатну забезпечити кримінальні провадження на національному та міжнародному рівнях.
- Під час розслідувань руйнування Каховської ГЕС досліджувати поведінку російських сил і окупаційної влади на етапі реагування, зокрема атаки на рятувальників на правобережжі та перешкоджання порятунку на окупованому лівобережжі. Такі дані можуть свідчити про намір завдати максимальної шкоди цивільному населенню або про неспроможність запобігти передбачуваній шкоді на етапі реагування.

Організації Об'єднаних Націй

- Використовувати наявні механізми, зокрема Раду ООН з прав людини, Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) та Незалежну міжнародну комісію з розслідування порушень в Україні, щоб вивчати поведінку російських сил і окупаційної влади під час реагування на наслідки руйнування Каховської ГЕС у межах ширшого моніторингу атак на цивільне населення та гуманітарні операції.

- Використовувати майданчики Генерального секретаря ООН, Ради ООН з прав людини та інших відповідних органів, щоб у потрібних випадках закликати до часового обмеження гуманітарних пауз задля проведення пошуково-рятувальних робіт і надання базової гуманітарної допомоги.

Державним і міжнародним організаціям цивільного захисту та гуманітарним організаціям

- Інтегрувати уроки реагування на наслідки руйнування Каховської ГЕС у підготовку до роботи в умовах збройного конфлікту, особливо в надзвичайних ситуаціях, пов'язаних із руйнуванням інфраструктури та масштабною шкодою довкіллю. Така підготовка має охоплювати координацію спеціальних служб зі стихійними групами цивільних волонтерів у районах, що зазнають обстрілів.

Академічній, дослідницькій і правозахисній спільнотам

- Розглядати атаки під час масштабних екологічних катастроф як окремий предмет дослідження в межах ширшої дискусії про напади на рятувальників. Такі дослідження можуть мати на меті виявлення повторюваних моделей поведінки в різних конфліктах, розробку індикаторів для розрізнення випадкового та навмисного перешкоджання рятувальним зусиллям, а також пояснення взаємозв'язків між різними нормами МГП, які можна застосовувати в таких ситуаціях.

→ Досліджувати дії сторін конфлікту в межах «вікна реагування» – періоду, коли надзвичайна ситуація ще не досягла піку свого руйнівного впливу. Зокрема, аналізувати, наскільки такі дії сприяли чи перешкоджали проведенню рятувальних операцій, наданню гуманітарної допомоги та захисту цивільного населення, а також які правові й операційні механізми здатні забезпечити ефективне використання цього періоду в умовах активних бойових дій.

МЕТОДО ЛОГІЯ

Цей звіт ґрунтується на двох попередніх дослідженнях Truth Hounds. Перше – **«ЗАТОПЛЕНО ВІЙНОЮ»** – підготовлене спільно з Project Expedite Justice (PEJ) і присвячене тому, як руйнування греблі Каховської ГЕС спричинило катастрофічну шкоду цивільному населенню, сільському господарству та довкіллю на півдні України. Звіт висноує, що є обґрунтовані підстави пов'язувати руйнування греблі з російськими силами, а сам інцидент кваліфікувати як потенційний екологічний воєнний злочин².

Другий звіт – **«ПРОРАХОВАНА ШКОДА»** – містить аналіз атак на рятувальників під час повномасштабного вторгнення Росії³. Truth Hounds встановили, що російські атаки на українських рятувальників системні, мають внутрішню логіку, а отже, у своїй сукупності не можуть вважатися побічною шкодою бойових дій. Понад 400 таких інцидентів, зафіксованих Truth Hounds, призвели до загибелі та поранень рятувальників, пошкодження пожежних частин і рятувальної техніки, зриву рятувальних операцій та послаблення захисту цивільного населення на місцях. У звіті зроблено висновок, що такі атаки можуть кваліфікуватися як воєнні злочини, а деякі випадки – також порушувати закріплену в МГП заборону на вчинення актів, основною метою яких є тероризування цивільного населення.

Спираючись на обидва попередні дослідження, цей звіт розглядає вузлі питання: чи перешкождали російські сили й окупаційна влада рятувальним операціям після руйнування греблі Каховської ГЕС, і якщо так, то в який спосіб. Водночас особлива увага приділена волонтерським зусиллям, що доповнювали реагування з боку держави.

Для цього дослідження команда виокремила три категорії волонтерів-рятувальників. Незалежні волонтери – це цивільні особи, формально не пов'язані з жодною гуманітарною організацією, які з власної ініціативи та власним коштом долучаються до пошуково-рятувальних операцій. Волонтери НУО – цивільні, які беруть участь у рятувальних операціях від імені або за підтримки неурядових організацій. Волонтери ТЧХУ – ті, хто долучається до пошуково-рятувальних операцій від імені ТЧХУ на волонтерських засадах або як наймані працівники.

Під час польової місії до Херсонської та Миколаївської областей з 11 до 16 червня 2025 року документатори Truth Hounds провели 10 напівструктурованих інтерв'ю українською та російською мовами: чотири – з незалежними волонтерами та волонтерами НУО, три – з рятувальниками ТЧХУ і три – з волонтерами з окупованих Росією територій, які згодом евакуювалися на підконтрольні Україні території. Усю ідентифікаційну інформацію було анонімізовано для захисту респондентів.

Інтерв'ю відбулися через два роки після трагедії. З одного боку, це дало опитаним змогу критично відрефлексувати свій досвід і виокремити найважливіші деталі. З іншого боку, такий тривалий період міг вплинути на їхню здатність пригадувати певні події. Відповідно, фактологічну інформацію зі свідчень, де це можливо, команда зіставляла з повідомленнями з відкритих джерел. Це допомогло відтворити повнішу й більш узгоджену картину подій. Водночас свідчення очевидців залишаються основним джерелом інформації, адже саме вони передають те, чого не можна зафіксувати

у відкритих джерелах. Ми також опрацювали вторинні джерела, зокрема звіти українських і міжнародних організацій, публічні заяви українських, російських і окупаційних посадовців.

Оскільки дослідження ґрунтується насамперед на свідченнях і даних з відкритих джерел, воно має обмеження, зокрема щодо інформації з окупованих територій, до яких незалежні правозахисні організації не мають доступу. Попри те, що команда намагалася мінімізувати неточності й прагнула подати якомога повнішу картину, для глибокого занурення в деталі окремих інцидентів та їхньої правової оцінки потрібен подальший аналіз.

КОНТЕКСТ

У ніч на 6 червня 2023 року в проміжку між 2:00 та 3:00 поблизу Каховської ГЕС, що на той час перебувала під контролем Росії, пролунала серія вибухів⁴. Їх почули мешканці навколишніх населених пунктів⁵. Сейсмічні сигнали, характерні для вибухів, зафіксували станції NORSAR в Україні та Румунії⁶. Незадовго після цього в низці російських Telegram-каналів з'явилися повідомлення про руйнування греблі Каховської ГЕС. Уранці і українські, і російські джерела заявили, що об'єкт не підлягає відновленню⁷.

За даними звіту Truth Hounds і PEJ, у період з 6 до 9 червня внаслідок руйнування греблі вода з Каховського водосховища ринула назовні, затопивши 405 квадратних кілометрів суходолу⁸. Подекуди під водою опинилися цілі райони населених пунктів.

Найсильніше від підтоплень постраждав лівий берег Дніпра, що за своїм рельєфом значно нижчий за правий, зокрема окуповані міста Олешки та Гола Пристань на Херсонщині⁹. На правому березі, на підконтрольній Україні території, найбільшої шкоди зазнали окремі райони Херсона й навколишні села. Наслідки підтоплень відчула також Миколаївська область. В окремих районах Дніпропетровської та Запорізької областей осушення водосховища тимчасово порушило централізоване водопостачання та зрошення посушливих земель¹⁰.

За інформацією тогочасного керівника прес-служби Херсонської обласної військової адміністрації Олександра Толоконнікова, станом на 6 червня 2024 року на правому березі річки загинули 32 людини, ще 39 вважалися зниклими безвісти¹¹. Голова окупаційної адміністрації Херсонської області Володимир Сальдо через рік

після руйнування греблі визнав загибель щонайменше 60 осіб¹². Водночас у перший день катастрофи, коли рівень води ще не сягнув піку, російське інформаційне агентство ТАСС уже повідомило про 57 загиблих і 175 госпіталізованих¹³. Такі розбіжності свідчать, що фактична кількість жертв залишається невизначеною і, ймовірно, заниженою.

⁴ У звіті «Затоплено війною. Дослідження руйнування Каховської греблі та його наслідки для екосистеми, аграріїв, цивільного життя та міжнародного правосуддя» ми розглядаємо три можливі версії розвитку подій, які могли призвести до руйнування греблі, зокрема й ті, що поширювалися в російських джерелах і пояснювали інцидент зношеністю греблі або обстрілами з боку українських військових. Проаналізувавши значний масив інформації, ми наводимо аргументи, чому ці версії поза всякою критикою, та обґрунтовуємо наявність переконливих підстав вважати, що греблю підірвала російська сторона. Саме тому в межах цього звіту ми вживаємо термін «підірив» разом з більш нейтральними формулюваннями, як-от «руйнування».

РОЗДІЛ 1

ЯК ВОЛОНТЕРИ СТАЛИ
НЕВІДДІЛЬНОЮ
ЧАСТИНОЮ ЕКСТРЕНОГО
РЕАГУВАННЯ ПІСЛЯ
ПІДРИВУ КАХОВСЬКОЇ
ГЕС?

Наслідки підриву Каховської ГЕС не обмежилися штучною повинню, яка охопила обидва береги Дніпра та створила безпосередню загрозу для цивільного населення цих територій. Уже з перших годин після події російська сторона цілеспрямовано перешкоджала рятувальним операціям, обстрілюючи правобережжя Дніпра та фактично визначаючи, як і коли мешканці окупованих територій могли отримати допомогу і чи могли отримати взагалі. Ці обставини роблять підриву ГЕС важливим предметом дискусії не лише в контексті екології та гуманітарного реагування, а й у ширшому вимірі безпеки та захисту цивільного населення під час збройного протистояння. Відповідно, у цьому звіті ми зосереджуємося на тому, як сторони конфлікту можуть навмисно використовувати масштабні надзвичайні ситуації, пов'язані з довкіллям, для посилення вразливості цивільного населення.

Особливу увагу звертаємо на роль волонтерів, оскільки їхня діяльність часто залишається поза увагою під час обговорення теми захисту цивільного населення¹⁴. З початку повномасштабного російського вторгнення волонтери регулярно долучаються до рятувальних операцій і в координації з ДСНС надають допомогу постраждалим після обстрілів. Водночас місцеві та добровільні пожежні команди та волонтери-рятувальники беруть на себе значну частину аварійно-рятувальних робіт у віддалених, зокрема прифронтових, населених пунктах, до яких зазвичай складно швидко дістатися державним екстреним службам. Підготовлені волонтери також стають у пригоді під час особливо складних і масштабних криз або тоді, коли державна допомога недоступна через ускладнену логістику, обмежені технічні спроможності, політику окупаційної влади чи інші причини.

Розгляньмо три особливості реагування на наслідки руйнування Каховської ГЕС, які доводять, що волонтери стали ключовими учасниками реагування на надзвичайну ситуацію.

По-перше, географічний масштаб ураження, спричиненого повинню, та його руйнівні наслідки для великої кількості цивільних з обох боків Дніпра зробили залучення волонтерів до рятувальних операцій не лише бажаним, а й неун-

икним. Здебільшого ресурсів ДСНС та інших екстрених служб достатньо, щоб оперативно локалізувати небезпеку й надати допомогу постраждалим, тому долучати до рятувальних операцій цивільних, які не мають належної підготовки, переважно не рекомендовано з міркувань безпеки. Проте раптове й остаточне руйнування Каховської ГЕС – п'ятої за розміром ГЕС в Україні – стало винятком із правил, коли під тиском обставин і супутнього хаосу державні служби й волонтери з різним рівнем підготовки й досвідом були змушені тимчасово об'єднатися задля подолання негайних наслідків катастрофи¹⁵.

По-друге, умови, в яких відбувалося реагування, посилили потребу у волонтерській залученості. За даними одного інтерв'ю, території правобережжя Дніпра, що були підтоплені, зазнавали російських обстрілів з перших годин після підриву ГЕС¹⁶. Під прицілом, зокрема, опинилися рятувальники ДСНС і волонтери-рятувальники, що евакуювали людей і тварин на човнах¹⁷. Через обстріли були поранені цивільні особи, волонтери та працівники екстрених служб. У контексті звіту цей випадок ілюструє, як рятувальні зусилля – незалежно від того, чи їх здійснює держава, чи волонтери, – можуть стати мішенню атак під час збройного конфлікту. Коли людські та технічні ресурси для проведення рятувальних операцій істотно обмежені, як після підриву Каховської ГЕС, такі напади не лише створюють додаткові безпекові ризики, але й підривають здатність екстрених служб і волонтерів вчасно надавати допомогу, посилюючи хаос і паніку серед населення й потенційно призводячи до зростання кількості жертв¹⁸.

По-третє, випадок підриву Каховської ГЕС показовий, оскільки він дає змогу проаналізувати й порівняти поведінку російської сторони щодо рятувальників і рятувальних операцій як на підконтрольних Україні, так і на окупованих територіях. Повне руйнування греблі спричинило масштабні затоплення з обох боків Дні-

¹⁵ Детальніше про координацію між ДСНС, ТЧХУ та спонтанними волонтерами, а також її роль у здійсненні рятувальних операцій у перші дні після підриву Каховської ГЕС ідеться в підрозділі «Як волонтери проводили рятувальні операції в окупації?»

¹⁸ Про деталі конкретних атак, у яких постраждали або свідками яких стали рятувальники на Херсонщині, йтиметься в наступних частинах цього розділу.

пра, проте найбільшої шкоди зазнали саме населені пункти лівобережжя. Попри це, згідно зі свідченнями, зібраними Truth Hounds та іншими правозахисними організаціями, російські окупаційні сили не лише не організували евакуацію населення, а й активно перешкоджали рятувальним зусиллям місцевих волонтерів, зокрема вилучали човни¹⁹. Це, ймовірно, призвело до значної кількості жертв серед цивільних, які не встигли залишити небезпечні райони або отримати необхідну медичну чи гуманітарну допомогу до затоплення.

Разом ці чинники пояснюють, чому волонтери стали важливими для реагування на наслідки руйнування ГЕС по обидва береги Дніпра. Масштаби повені, обстріли правобережжя, а також майже повна відсутність організованої евакуації та подекуди перешкоджання стихійним рятувальним зусиллям на окупованому лівобережжі змусили волонтерів взяти на себе значну частину відповідальності за порятунок людей і подолання наслідків катастрофи. Так, на підконтрольних Україні територіях волонтери підсилили роботу державних служб у перші дні після катастрофи, тоді як на лівобережжі їхня діяльність фактично заповнила вакуум, спричинений бездіяльністю окупаційної влади або подекуди її прямим перешкоджанням рятувальній роботі.

РОЗДІЛ 2

ЯК РОЗГОРТАЛИСЯ
РЯТУВАЛЬНІ ОПЕРАЦІЇ
НА ПРАВОБЕРЕЖЖІ
ДНІПРА ТА ХТО БРАВ
У НИХ УЧАСТЬ?

З перших годин після підриву ГЕС російські обстріли визначали умови екстреного реагування на ситуацію на підконтрольному Україні правобережжі. Волонтери та рятувальники проникали в затоплені райони, щоб евакуювати цивільних, доставляти допомогу та вивозити людей у безпечні місця, однак багато хто робив це під мінометним і артилерійським вогнем. Інтерв'ю свідчать, що обстріли затримували рятувальні операції, змушували рятувальників змінювати маршрути або призупиняти рух, а також спричиняли поранення цивільних і працівників екстрених служб. Наявність чітких знаків розрізнення не захищала осіб, залучених до рятувальних робіт, а, за окремими свідченнями, навіть робила їх більш помітними мішенями.

Рятувальні операції в населених пунктах правобережжя Дніпра розпочалися орієнтовно за дві-три години після підриву Каховської ГЕС, тобто вранці 6 червня. За словами працівника ТЧХУ, опитаного Truth Hounds, перші евакуації з районів можливого затоплення в Херсоні, а саме з вулиці Причальної, здійснили о 5:30²⁰. Оскільки вранці рівень води в більшості місць зони ризику ще залишався низьким, волонтери й екстрені служби мали змогу певний час пересуватися звичайним наземним транспортом. Проте вже ближче до вечора, коли штучна повінь поглинула прибережжя Херсонщини, зокрема Бериславський і Херсонський райони, судна різного типу й рятувальні автомобілі підвищеної прохідності стали чи не єдиними засобами пересування²¹.

За інформацією, наданою очевидцями, у перший день після підриву Каховської ГЕС комунікація та координація між екстреними службами – ДСНС, поліцією, медиками – та волонтерами були обмеженими й несистемними²². Волонтери, які мали власні судна, евакуювали людей і тварин, самостійно перевіряючи підтоплені вулиці або отримуючи конкретні запити з адресами від знайомих чи з соціальних мереж²³. Волонтери та працівники ТЧХУ спершу працювали без координації, проте незабаром сформували штаб реагування, що об'єднав різні підрозділи організації, насамперед зосередившись на допомозі маломобільним групам населення²⁴.

З 7 червня співпраця між різними категоріями волонтерів і екстреними службами стала більш організованою, хоча проблеми з координаці-

єю зберігалися до завершення рятувальних операцій²⁵. ТЧХУ запустило власну гарячу лінію, залучивши до опрацювання запитів від постраждалих місцевих волонтерів, які добре знали географічні особливості Херсона. Також волонтери створили інтерактивну Google-мапу з координатами людей, які потребували порятунку²⁶. На Корабельній площі – одній із найважливіших точок евакуації в місті – волонтери ТЧХУ цілодобово чергували з ДСНС, координуючи зусилля спонтанних волонтерів і зустрічаючи евакуйованих, що прибували на човнах і всюдиходах ДСНС «Богун-2»²⁷. Після цього постраждалих розвозили за наданими координаторами адресами – у тимчасові оселі, лікарні, а також до залізничного вокзалу, звідки курсували евакуаційні потяги й автобуси до інших міст України²⁸.

У перші три-чотири дні після підриву ГЕС рятувальники – як працівники ДСНС і Нацполіції, так і волонтери – працювали від ранку до вечора, здійснюючи евакуації та доставляючи гуманітарну допомогу.

«Під час кожного виїзду забирали 2–3 людини і ще тварин. З дев'ятої ранку й до сутінок, десь до 21:00. Один виїзд тривав приблизно годину або півтори. [...] Також людям привозили сухпайки, воду. Усе передавали волонтери – ми їздили до них на склади», – розповів Truth Hounds незалежний волонтер із Херсона²⁹.

Пересування підтопленими районами міста ускладнювали обстріли й сильна течія, що сковувала рух суден з не дуже потужними двигунами.

«У перші дні ми попливли на вулицю Чайковського [в Корабельному районі Херсона]. [Проте в нашого човна] не вистачило потужності, [тому] ДСНС нас витягали. Там, де не було сильної течії, ми могли плавати, а там, де була [...], наш човен не міг упоратися», – поділився волонтер ГО «Сильні, бо вільні».

Рятувальні операції в Херсоні та інших населених пунктах правобережжя³⁰ тривали орієнтовно до двох тижнів — доки рівень води не впав³¹. За свідченням одного з волонтерів, уже на третій день після катастрофи, тобто 9 червня, ДСНС та інші екстрені служби працювали переважно самостійно, що, зокрема, було зумовлено погіршенням безпекової ситуації в зоні підтоплення³². Так, волонтерам забороняли виходити на воду, якщо тривала загроза обстрілів з російського боку³³. Проте, за словами представників ТЧХУ та кількох незалежних волонтерів, багато добровольців продовжували працювати пліч-о-пліч з державними службами аж до завершення активної фази рятувальних операцій приблизно в середині червня³⁴.

20 червня речник ДСНС Олександр Хорунжий повідомив, що після підризу Каховської ГЕС з підконтрольної Україні частини Херсонської області вдалося евакуювати 2 783 особи, зокрема 309 дітей і 80 маломобільних осіб³⁵. Водночас віцепрезидент ТЧХУ Павло Розенко заявив, що до 10 червня організація самостійно вивез-

ла приблизно 3 000 херсонців, із яких орієнтовно 200 були маломобільними³⁶. Станом на липень 2025 року точна кількість евакуйованих осіб залишається невідомою, і її складно встановити.

Серед українських громадських організацій, що долучилися до рятувальних операцій, також були «Схід SOS» (евакуація цивільного населення, зокрема маломобільних осіб, осіб з інвалідністю, людей літнього віку і сімей із дітьми), Save Ukraine (евакуація цивільного населення та тварин, доставляння гуманітарної допомоги)³⁷, Fight for Right (евакуація людей з інвалідністю), Caritas Ukraine (евакуація цивільного населення), Ukraïner (евакуація цивільного населення), UAnimals (евакуація тварин) та інші³⁸.

Евакуація цивільних з підтопленого мікрорайону Корабел у Херсоні, 7 червня 2023 року.

Автор фото: Владислав Мусієнко / Getty Images

РОЗДІЛ 3

ЯК ОБСТРИЛИ ВПЛИНУЛИ
НА РЯТУВАЛЬНІ ОПЕРАЦІЇ
НА ПРАВОБЕРЕЖЖІ
ДНІПРА?

З перших годин після підриву ГЕС російські обстріли визначали умови екстреного реагування на ситуацію на підконтрольному Україні правобережжі. Волонтери та рятувальники проникали в затоплені райони, щоб евакуювати цивільних, доставляти допомогу та вивозити людей у безпечні місця, однак багато хто робив це під мінометним і артилерійським вогнем. Інтерв'ю свідчать, що обстріли затримували рятувальні операції, змушували рятувальників змінювати маршрути або призупиняти рух, а також спричиняли поранення цивільних і працівників екстрених служб. Наявність чітких знаків розрізнення не захищала осіб, залучених до рятувальних робіт, а, за окремими свідченнями, навіть робила їх більш помітними мішенями.

П'ятеро з семи опитаних Truth Hounds волонтерів з правобережжя Херсонщини заявили, що були свідками обстрілів або потрапляли під них під час проведення рятувальних операцій.

Працівник ТЧХУ, який розпочав першу евакуацію о 5:30 6 червня, орієнтовно через 2–3 години після підриву ГЕС розповів, що опинився під мінометним обстрілом на вулиці Причальній у Корабельному районі Херсона вже о 5:40.

«Я забирав жіночку з сім'єю, речами. Вони несуть речі, я в броні, касці – і тут “вихід”, свист. Підіймаю очі – стоїть жіночка й каже: “Ми звикли, тут далеко”. Щоб ви розуміли, “далеко” – це 15 метрів», – поділився волонтер³⁹.

Окрім того, чоловік розповів, що в інший день під обстріл також потрапили його колеги в мікрорайоні Острів, що найбільше постраждав від підтоплення:

«Був момент, коли вода на Острові повністю залила перший поверх, під'їзд, а там потрібно було людину спустити з першого поверху. А в нього спінальна травма, він на знеболювальному, і ситуація така, що ін'єкція діє лише дві години. Потрібно було швидко вивести його, але евакуація зайняла май-

же вісім годин, тому що були обстріли і наші просто не могли його вивести. [...] Росіяни гатили, постійно гатили»⁴⁰.

Унаслідок таких атак у бронезилет одного з волонтерів ТЧХУ потрапив уламок. Сам волонтер не постраждав. Під час операції всі члени команди були в спеціальному одязі ТЧХУ та мали відповідні знаки розрізнення⁴².

Незалежний волонтер, який приїхав до Херсона з іншого міста з власним човном, розповів, що разом з колегами потрапив під мінометний обстріл під час проведення евакуації в перші дні після підриву ГЕС.

«Під обстріл потрапили вдень, точно в який день – не знаю. Здається, це була вулиця Берегова. Ми стояли й чекали людей під під'їздом – гарний, обплетений виноградом під'їзд. У дерево влучила міна з міномета, дідушеві уламок розрізав шкіру на голові, досить глибоко. Дідушеві було десь під 90 років.

У човні були ще двоє волонтерів. Вони вистрибували з човна, щойно почули свист. Там було мілко, приблизно по шию. Після прильоту я побачив поранення дідуся [...].

Я подзвонив брату на березі й сказав, що в нас є поранений, але на місці евакуації швидко не було. Я передав його знайомим військовим, у них був медик, і вони повезли його до лікарні на своїй машині. Лише потім приїхала швидка. Від моменту поранення до прибуття медиків минуло хвилин 20.

Човен ми пришвартували на вулиці Чайковського, у провулку, звідти й забрали дідуся. Це була саме міна, бо був характерний свист. Тоді працював переважно міномет – вони були досить близько до самого міста. На той момент було чути лише прихід. [...] Міна впала за 30–40 метрів від нас. Це була одна міна. Ні до, ні після не було. Іноді під час евакуаційного процесу ми дрейфували на воді, не могли підійти до точки евакуації, бо чекали завершення обстрілу цієї точки», – розповів волонтер⁴¹.

Найінтенсивніший обстріл стався 8 червня. Тоді Корабельну площу – місце, яке один з опитаних Truth Hounds волонтерів назвав «Меккою» для ДСНС, поліції та волонтерів, – атакували з мінометів. У результаті дев'ять людей, зокрема шість цивільних, два працівники ДСНС і один поліцейський, зазнали поранень⁴³. Волонтерка ТЧХУ, з якою поспілкувалися Truth Hounds, була в епіцентрі подій:

«Це був другий день. Ми чергували спільно з ДСНС. Це було, коли президент [Володимир Зеленський] приїздив на Корабельну площу. Було багато репортерів – декілька на одну евакуйовану людину. [...] Перша міна прилетіла у воду, метрів за 20 від нас. Чули «вихід», свист і «прихід». Люди, машини врозсіп: хто під паркан, хто під будівлі.

Хвилини за п'ять до того привезли бабусю з дідусем. Ми їх завантажили в нашу автівку... Після першого пострілу два водії стрибнули в машину й поїхали вище. Ми з іншим волонтером, який залишився без авто, побігли вище. [...] Поки бігли, чули свист і падали. В один момент впали з двох сторін дерева, лежали – і тут влучила міна. На мене впало каміння. [...]

Потім поряд ще одна міна впала. [...] В однієї жінки – із числа репортерів або цивільних – почалася панічна атака, вона істерично плакала. Я почала їй допомагати. [...]

Ми з колегою були в касках і бронезилетах, деякі працівники ДСНС – ні. Під час свисту ми з колегою падали на працівників ДСНС і прикривали їх. [...] Обстріл тривав з години точно. [...] Після цього над нами літав ворожий розвідник», – розповіла волонтерка⁴⁴.

Волонтер ГО «Сильні, бо вільні» застав обстріл Корабельної площі на відстані:

«Ми саме там пропливали. Підїхали до будинку, бачимо чоловіка, що стоїть на тре-

тьому поверсі й курить. Кажемо: «Спускайтеся, ми відвеземо вас на сушу». Він каже: «Ні, мені тут добре». Щойно ми відпливаємо, може, на метрів 30–40, чуємо «вихід» – і прилітає в той будинок. [...] Ми були за два спуски й поворот від площі».

Усі волонтери правобережжя Херсонщини, опитані документаторами Truth Hounds, підтвердили регулярні обстріли підтоплених територій з перших днів після підриву ГЕС. Під перехресним вогнем опинилися рятувальні операції, які й так доводилося проводити в надскладних умовах терміновості, невизначеності та браку суден. Ані форма, ані транспорт зі знаками розрізнення не гарантували рятувальникам безпеки. Навпаки, за свідченнями волонтерів, яскраве маркування могло робити їх ще вразливішими для атак⁴⁵.

Усвідомлюючи вищу ймовірність обстрілів на певних ділянках, рятувальні команди свідомо прокладали евакуаційні маршрути так, щоб мінімізувати ризики⁴⁶. Екстрені служби та ТЧХУ забороняли волонтерам виходити на воду під час загрози⁴⁷. Проте через високу непередбачуваність умов і можливий навмисний характер окремих атак на рятувальників волонтери все одно нерідко опинялися під вогнем навіть попри вжиті запобіжні заходи.

Точну кількість волонтерів, які постраждали внаслідок обстрілів на правобережжі Херсонщини в перші два тижні після підриву ГЕС, складно визначити насамперед через розмитість категорії волонтерів у медіа й суперечливість інформації від місцевої влади. На основі даних моніторингу відкритих джерел команда Truth Hounds змогла ідентифікувати щонайменше 10 випадків, коли волонтери були поранені під час здійснення евакуації. За інформацією з відкритих джерел, українська сторона також обстрілювала лівобережжя Херсонщини протягом першого тижня після підриву ГЕС. Про це, зокрема, повідомила мешканка Олешок Євгенія Пікуль у книзі Леся Белея «Його називали морем». Вона обґрунтувала дії українських військових інтенсифікацією руху російської військової техніки незадовго після початку затоплень⁴⁸. Про активне переміщення російської техніки розповів і один зі свідків Truth Hounds з Олешок:

“

«6 червня [...], мабуть, о 8 вечора почалися дуже великі пересування російської броньованої техніки від річки, чому ми були дуже здивовані. [...] Техніки від'їжджало надзвичайно багато, а танки ще й були наче на якихось гумових накладках, бо по асфальту дуже швидко рухались»⁴⁹.

12 червня 2023 року, на шостий день після руйнування ГЕС, коли рівень води почав знижуватися, офіційний Telegram-канал окупаційної адміністрації Нової Каховки @VGA_NovayaKahovka заявив про обстріл з боку ЗСУ

«мирних жителів села Корсунка [...] саме в момент евакуації маломобільних людей»⁵⁰. У той самий день про «постійні обстріли» українських військових у зоні підтоплення, зокрема в пунктах евакуації, заявив і заступник керівника Адміністрації Президента РФ Сергій Кірієнко⁵¹. Жодне з повідомлень не містило цифрових доказів атак або відомостей про їхні конкретні місця й час. Через брак фізичного доступу до окупованих територій і свідків це унеможливає подальшу перевірку достовірності цієї інформації.

Волонтери ТЧХУ допомагають жінці старшого віку евакуюватися з підтопленого району Херсона. 6 червня 2023.

Автор фото: Максим Марусенко / Getty Images

РОЗДІЛ 4

ЯК ВОЛОНТЕРИ
ПРОВОДИЛИ РЯТУВАЛЬНІ
ОПЕРАЦІЇ В ОКУПАЦІЇ?

На окупованому лівобережжі екстрене реагування відбувалося в умовах відсутності доступу зовнішніх акторів до зон підтоплення, обмеженої публічної інформації та російського контролю над пересуванням місцевих мешканців. Окупаційна влада з перших днів заявляла про нібито успішну організацію евакуацій, однак свідчення очевидців це спростовують. Без належної допомоги з боку адміністрацій місцеві були змушені самотужки евакуюватися на власних човнах, якщо їх не конфіскували російські військові, та з використанням підручних засобів. Координацію процесу здійснювали через особисті контакти та Telegram-канали.

У перші дні після підриву Каховської ГЕС російська окупаційна влада неодноразово заявляла про успішно налагоджений процес евакуації з підтоплених районів Херсонської області. 20 червня 2023 року Володимир Сальдо у своєму Telegram-каналі повідомив, що «з початку рятувальної операції з [...] Новокаховського міського, Олешківського і Голопристанського муніципальних округів Херсонської області [було] евакуйовано 8,1 тис. людей»⁵². За понад рік після цього, 28 вересня 2024 року, сімнадцять учасникам гуманітарної місії партії «Єдина Росія» вручили відомчі медалі Міністерства з надзвичайних ситуацій (МНС) Росії за «значний внесок [...] у ліквідацію наслідків [...] теракту українських націоналістів на Каховській ГЕС». Окрім того, нагороди «за доставку допомоги [...] безпосередньо в район надзвичайної ситуації» отримали троє депутатів окупаційної Херсонської обласної думи Енвер Абдураїмов, Володимир Косов і Тамерлан Цаліков⁵³.

Інформація, отримана Truth Hounds, ставить під сумнів тези про ефективність евакуації в окупації, вказуючи не лише на брак централізованих рятувальних зусиль у перші дні після інциденту, а й на активне перешкоджання стихійним волонтерським зусиллям з боку російських військових і влади.

З початку повномасштабного вторгнення незалежні українські, іноземні й міжнародні правозахисні організації не мали доступу до окупованих Росією територій України⁵⁴. Тому надзвичайно складно сформувати цілісне та правдиве розуміння подій, що розгорталися на лівому березі Дніпра після руйнування Каховської ГЕС. Ураховуючи обмеженість інформації

та складність її перевірки, основою цього підрозділу стали записані Truth Hounds свідчення волонтерів з Олешок і Голої Пристані, які змогли повернутися на підконтрольні Україні території в різний час після підриву ГЕС. Окрім того, ми спиралися на верифіковану інформацію з відкритих джерел, зокрема на звіти ООН та інших авторитетних міжнародних організацій⁵⁵.

Очевидці подій з лівобережної Херсонщини, опитані Truth Hounds та іншими організаціями, стверджують, що окупаційні військово-цивільні адміністрації та російські війська не проводили евакуації цивільного населення з населених пунктів, що опинилися в зоні затоплень⁵⁶.

«Рятував, бо було розуміння, що якщо не ти, то більше ніхто не врятує людей. [...] Було так, що я пропливав, а десь чоловік п'ятеро стоять – хлопці та дівчата – просять про допомогу. А я кажу, що, мовляв: "Вибачте, але ви ще не у воді, у вас кам'яний будинок. Он там кричать не своїм криком з глиняних домів". Тому я старався рятувати там, де глиняні дома, бо вони дуже швидко "розкисали", ще й з людьми літнього віку», – розповів волонтер з Олешок⁵⁷.

Залишені напризволяще місцеві були змушені самостійно організовувати рятувальні операції, координуючись у спеціально створених Telegram-каналах⁵⁸.

У декількох населених пунктах, зокрема в Олешках і Голій Пристані, чиновники місцевих адміністрацій, імовірно, тимчасово залишили свої пости й виїхали до більш безпечних локацій у межах окупованих територій або в Росію⁵⁹. Натомість російські військові, які частково перебували на місцях, схоже, навмисне перешкоджали волонтерським зусиллям, конфіскуючи човни з більш потужними двигунами для власних потреб⁶⁰ і не допускаючи зовнішніх волонтерів до населених пунктів, що опинилися під водою⁶¹. Очевидець з Олешок, по-

⁶¹ За свідченнями, зібраними Kyiv Independent, російські військові конфіскували цивільні човни для воєнних потреб ще за декілька місяців до підриву ГЕС, що спричинило їхній дефіцит після початку підтоплення.

силаючись на власні джерела, розповів, що коли до міста з Криму приїздили росіяни-волонтери з човнами, місцева влада, що на той час вже повернулася до міста, не дозволила їм проводити рятувальні операції, аргументуючи несприятливою безпековою ситуацією⁶². Про цю ситуацію згадав і начальник аварійно-рятувального відділення аварійно-рятувального загону спеціального призначення ГУ ДСНС України у Херсонській області Владислав Білоножко, чия історія задокументована в книзі українського письменника Леся Белея «Його називали морем»⁶³. Водночас свідок з Голої Пристані заявив, що російські військові самостійно проводили поодинокі евакуації, але лише для людей з російським паспортом:

«Військові РФ [...] під'їжджали, вивозили, але водночас запитували: "Русский паспорт есть?" Якщо чули у відповідь "нету паспорта", казали: "Сидите". Про це розповідали люди, яких згодом урятували»⁶⁴.

Свідок з Олешок також зазначив, що, за розповідями людей, які сиділи на дахах затоплених будівель, на третій день після підриву ГЕС російські військові «почали допомагати окремим категоріям осіб за гроші або якщо є російський паспорт»⁶⁵. Також представники окупаційної влади публікували в Telegram-каналах дописи про евакуацію автобусами, проте багато мешканців підтоплених територій не мали фізичної змоги дістатися до зазначених локацій⁶⁶.

Ще з жовтня 2022 року російські офіційні та неофіційні джерела, включно з Володимиром Сальдо та Сергеем Суровікіним, тогочасним командувачем Об'єднаного угруповання російських військ (сил) РФ в Україні, неодноразово заявляли про нібито «підготовку Києвом масованого ракетного удару по греблі Каховської ГЕС» та про потенційні катастрофічні наслідки такої атаки⁶⁷. З одного боку, це може вказувати на активне формування російською стороною «інформаційного алібі» для правдоподібного виправдання своєї причетності до майбутнього злочину⁶⁸. З іншого боку, такі дії підтверджують, що окупаційна влада була поінформована про можливі масштаби й наслідки

цього інциденту та про необхідність завчасно розробити механізм швидкого кризового реагування задля захисту життів цивільних, незалежно від причин руйнування ГЕС.

Одразу після підриву ГЕС російська сторона у своїх публічних комунікаціях навмисне применшувала масштаби та руйнівний вплив трагедії. 6 червня голова окупаційної адміністрації Херсонської області Володимир Сальдо в ефірі телеканалу «Россия 24» заявив, що з населених пунктів у зоні підтоплення «не надходило прохань про евакуацію»⁶⁹. У той самий день він опублікував допис у Telegram, у якому повідомив про відмову більшості дорослого населення від евакуації, пояснивши це їхнім бажанням «дочекатися, коли зійде вода, і далі працювати на своїй землі»⁷⁰. Водночас у цьому дописі йшлося про «практично обов'язкову» евакуацію дітей до Криму або в межах окупованої частини Херсонської області. 7 червня, всупереч заявам Сальдо, російські екстрені служби повідомили російському інформаційному агентству ТАСС, що з окупованих територій начебто евакуювали приблизно 1 300 осіб з понад 40 000, що опинилися в зоні ризику⁷¹. Згідно з ТАСС станом на 6 червня в Нову Каховку, Голу Пристань і Олешки скерували три оперативні групи рятувальників Міністерства Російської Федерації у справах цивільної оборони, надзвичайних ситуацій та ліквідації наслідків стихійних лих (МНС Росії)⁷².

За інформацією свідка з Олешок, російська сторона також перешкоджала поширенню інформації про події в місті, фізично обмежуючи свободу пересування:

«Коли тільки починалося підтоплення, [...] ще можна було виїхати [...]. Було дві точки: одна в бік Копанів, до Криму [...], а друга – трасою на Скадовськ, до Чорного моря. На другий день [7 червня] вони [російські військові] закрили в'їзд і виїзд з міста, щоб не допускати розголосу про ситуацію»⁷³.

Жителька Олешок Євгенія Пікуль у книзі Леся Белея розповіла, що брак інформації був відчутним і серед частини російських військових,

що додатково свідчить про намагання окупаційного керівництва приховати масштаби та вплив трагедії.

«Проїжджаючи один за одним російські блокпости, ми бачили перелякані здивовані очі окупантів. Кожен із них питав, чи багато води, чи далеко вона, чи підіймається її рівень і де тут може бути безпечно. [...] Командування ворога навіть своїм людям не сказало про цю страшенну катастрофу, кинувши напризволяще всіх, хто був на блокпостах у той момент»⁷⁴.

Окрім того, в підтоплених населених пунктах були проблеми з мобільним зв'язком⁷⁷. Це не лише перешкоджало поширенню правдивої інформації про наслідки підтоплення, а й ускладнювало комунікацію постраждалих з рідними та будь-ким, хто міг би запропонувати допомогу. Щоб заповнити вакуум, утворений через бездіяльність окупаційної влади, місцеві почали самостійно здійснювати рятувальні операції на судах, які не встигли конфіскувати російські військові⁷⁸. Спонтанна координація відбувалася переважно в Telegram-каналах, куди постраждали та їхні близькі могли надсилати запити про допомогу з адресами або координатами. Волонтери-рятувальники також евакуювали тварин і доставляли постраждалим воду та їжу⁷⁹.

«Сьомого червня ми з дружиною пішли на вулицю Першого травня [...], де проживав брат дружини. Коли він виїхав, води вже було по пояс, але вдома в нього залишилися собаки, коти. У нас був човен. Я його дістав, викачав воду. Ми намагалися туди пройти, але течія була дуже сильна. Врешті-решт у нас вдалося, але місцями там так бурлило, що не можна було човна витягти. Двигун не можна було чіпляти – росіяни забрали б або розстріляли. Були випадки, що забирали двигуни, а були випадки, що не давали людям виходити в центр міста рятувати людей», – розповів житель Голої Пристані⁸⁰.

За інформацією, наданою виданню Kyiv Independent волонтером Ярославом Васильєвим, який дистанційно координував евакуації в Олешках через Telegram-канал @OLESHKYevakuation, на третій день після підриву ГЕС йому зателефонувала жінка, яка назвалася волонтеркою, що говорить від імені окупаційної влади. Вона запропонувала об'єднати зусилля й передати човни волонтерів російським екстреним службам. Ярослав відмовився, але надав координати постраждалих. У той самий день колеги Ярослава, що працювали в селі, де були розташовані будинки за наданими жінці координатами, не зустріли жодного представника російських екстрених служб⁷⁵.

Брак організованих шляхів для порятунку особливо зачепив маломобільних людей і людей з інвалідністю. Не маючи змоги самостійно дістатися верхніх поверхів будинків або вийти на підвищені ділянки на місцевості, вони стали першими та, ймовірно, найбільш масовими жертвами затоплень.

«Товариш [...] попросив перевірити людину з інвалідністю, яка не могла ходити. Ми [з вітчимом] припливли туди. Двоповерховий будинок був повністю затоплений, аж під дах. Я сказав, що малоймовірно, що людина вижила. Потім я побачив людей, що сиділи на сусідньому будинку, почав їх розпитувати, [...] але вони нічого конкретного не сказали. Самі вилізли на дах і все. Ми плавали й бачили старого діда, який ледь тримався за паркан. Ми не змогли його забрати, бо самі були на матраці, тому допомогли йому залізти на паркан, а з нього вже до себе в будинок на другий поверх. Різні бачили, але допомоги від росіян не було ніякої. Рятувалися тільки завдяки місцевим», – розповів мешканець Олешок⁷⁶.

Для багатьох мешканців окупованої частини Херсонщини затоплення лівобережжя стало унікальною можливістю перебратися на підконтрольні Україні території. Skorиставшись тимчасовою відсутністю окупаційних органів влади та зменшенням кількості російських військових, місцеві перепливали на протилежний

берег Дніпра, ризикуючи життям, зокрема через загрозу обстрілів як з російського, так і з українського боку⁸¹. У деяких випадках на допомогу вимушеним утікачам приходили українські військові, працівники ДСНС і волонтери. До 11 червня 2023 року вони рятували 112 людей з лівого берега⁸². Утім, подеколи такі дії спричиняли втрати серед залучених осіб, адже евакуаційним зусиллям заважали як російські обстріли, так і сила стихії⁸³. Це вкотре демонструє небезпечність умов, у яких відбувалися рятувальні операції.

«Я коли потрапив у Херсон, [...] нам без кінця повторювали, який у нас янгол хороший, що ми впливли, бо шістьох людей вбили. Наступного дня [10 червня 2023 року] ще двох цивільних вбили, які впливали з Олешок. Це нам сказали Сили оборони», – розповів волонтер з Олешок, який разом з дружиною евакуювався до Херсона за сприяння ЗСУ та ДСНС. Він також зазначив, що під час перебування на воді його моторний човен «переслідували російські дрони», тому йому довелося плисти без зупинок⁸⁴.

Інший свідок з Олешок, опитаний Truth Hounds, евакуювався до Херсона разом з вітчимою і бабусею на двомісному надувному човні з одним веслом. Ближче до правого берега їм допомогли українські військові:

«Один – веслом, другий – палкою, бабусі вручили в руки білий прапор. Пропливли частину міста, район Куландра. Там всі будинки були затоплені до дахів. Висота води була такою, що я, сидячи в човні, міг дістати до електропроводів піднятими руками. Ми гребли, чіплялися за проводи, крони дерев. Я подивився на карті, що за шість годин ми пройшли вісім кілометрів. [...] Ми бачили російські човни, заховані в кущах. Думали, що почнуть стріляти. Бабуся підіймала білий прапор. Пливли-пливли... Дивимося – ніби дахи якісь. Ми вилізли на дах, я

зв'язався з військовими. Хвилин за 40 нас забрали ЗСУ»⁸⁵.

Один волонтер з Херсона зміг вивезти на власному човні з окупованого села Кардашинка батьків, брата, двох сусідів і тварин. Проте згодом російські військові почали більш ретельно контролювати маршрут, що унеможливило подальші евакуації.

«Це був третій день. Вода почала спадати. Зв'язку з батьками не було. Телефони глушили⁸⁶. Коли я добрався до батьків, мама була в поганому стані. Вони вже були під дахом, на горищі. [...] Ми вибили бокове слухове віконце і через нього їх витягли. Маму зняли на простирадлі. [...] Потім поверталися вулицею – сусідка сиділа на горищі. Теж бабуся вибила вікно й змогла вилізти. Ми її забрали. Потім ще сусіда одного з даху забрали, двох його собак і кішку. [...]»⁸⁷.

Станом на липень 2025 року досі надзвичайно складно реально оцінити масштаб шкоди, завданої підтопленнями на окупованому лівобережжі Херсонщини. За інформацією очевидців, російська сторона не доклала достатньо зусиль, щоб допомогти постраждалим, навмисно перешкоджала стихійним рятувальним зусиллям і замовчувала або применшувала масштаб і руйнівний вплив підтоплень для місцевого населення. За цих обставин самоорганізовані волонтери в окупації, на підконтрольних Україні територіях і за кордоном стали чи не основним джерелом надії та порятунку для постраждалих на лівобережжі Херсонщини. Попри критичну нестачу човнів, безпекові ризики та несприяттв або навмисне перешкоджання з боку окупаційної влади, вони продемонстрували виняткову згуртованість і стійкість, істотно зменшивши наслідки штучної повені для цивільного населення та, ймовірно, рятувавши десятки життів.

РОЗДІЛ 5

ВИКОРИСТАННЯ
ВОДИ ЯК ЗБРОЇ
ТА ПЕРЕШКОДЖАННЯ
ЕКСТРЕНОМУ
РЕАГУВАННЮ

З попередніх розділів випливають три ключові висновки. По-перше, через масштаб підтоплення волонтери стали незамінними під час екстреного реагування в перші години та дні після підриву ГЕС. По-друге, російські обстріли правобережжя Херсонщини неодноразово зривали рятувальні операції. По-третє, на окупованому лівобережжі російські сили й окупаційна влада не організували належного порятунку й перешкоджали волонтерським зусиллям. З огляду на такі висновки, цей розділ допомагає розкрити додатковий вимір шкоди – на перетині впливу стихійного лиха, ширшої логіки ведення бойових дій і насильства щодо цивільних.

Руйнування Каховської греблі можна вважати актом використання води як зброї, або вепонізацією, – інцидентом, коли воду навмисно перетворюють на знаряддя вчинення шкоди. Дослідники аналізують вепонізацію води як у стратегічному, так і в тактичному вимірах. Маркус Дюбуа Кінг, професор у галузі довкілля та міжнародних відносин, пишучи про конфлікти в Сирії та Іраку, розрізняє довготривалі примус через контроль над водними ресурсами та безпосереднє затоплення, забруднення чи позбавлення води для досягнення воєнних цілей⁸⁸. «Хроніка водних конфліктів» Тихоокеанського інституту класифікує насильство, пов'язане з водою, у збройних конфліктах як таке, де вода виступає тригером, зброєю або об'єктом конфлікту⁸⁹.

Випадок Каховської ГЕС ілюструє обидва описані варіанти. Руйнування греблі завдало безпосередньої тактичної шкоди, затопивши прифронтові райони та населені пункти вздовж пониззя Дніпра. Водночас воно мало стратегічний вимір, оскільки було знищено водосховище, від якого залежали довготривале водопостачання, зрошення та екосистеми. Через руйнування ГЕС постраждали також водні системи й екосистеми, зокрема джерела питної води, водні ресурси для сільського господарства, саме водосховище та дельта Дніпра.

Це трактування допомагає схарактеризувати наслідки, власне, руйнування греблі, проте не сповна охоплює завдану на етапі реагування шкоду, задокументовану в цьому звіті. Випадок Каховської ГЕС демонструє, як вепонізація во-

ди може посилюватися, якщо сторона конфлікту атакує рятувальні операції, потрібні для послаблення наслідків лиха, або перешкоджає їм.

Кумулятивний ефект ситуації пояснює поняття «вікна реагування». Воно позначає проміжок між початковим актом руйнування й моментом, коли більшість наслідків стає незворотною. Атака на кшталт руйнування греблі Каховської ГЕС не завдає можливої сукупної шкоди в момент підриву. Шкода наростає з часом: цивільні залишаються відрізнаними від порятунку, зв'язок порушується, евакуаційні маршрути закриваються, а потреба в медичній допомозі стає дедалі нагальнішою, коли рівень води піднімається. Упродовж цього проміжку рятувальники можуть рятувати життя й зменшувати довгострокову шкоду завдяки скоординованим рятувальним операціям, евакуації, медичній та гуманітарній допомозі. Коли сторони конфлікту атакують рятувальників, блокують їхнє пересування або позбавляють їх необхідного спорядження, вони підривають здатність рятувальників ефективно скористатися цим вікном і посилюють шкоду для цивільного населення.

У контексті подій червня 2023 року саме російські сили й окупаційна влада визначали, чи можна було взагалі ефективно скористатися цим вікном. Завдану шкоду посилили як дії російських військ, так і те, чого окупаційна влада не зробила або відмовилася зробити на етапі реагування. Безперервні обстріли пунктів евакуації та рятувальних човнів на правому березі унеможлилювали ефективно використання вікна реагування, роблячи порятунок небезпечним і ситуативним. На окупованому лівобережжі брак організованої допомоги в поєднанні з конфіскацією цивільних човнів і перешкодженням самоорганізованим волонтерам мав той самий результат, але з іншого боку: людей позбавляли засобів, за допомогою яких можна було б здійснювати порятунок.

Описані моделі поведінки разом демонструють, що дії Росії по обидва береги Дніпра підривали можливість ефективно використовувати вікно реагування, щоправда, по-різному. На правому березі існували потрібні рятувальні спроможності, але російські сили перетворили їх на мішень. На лівому березі російські сили перешкоджали рятувальним операціям ще

до того, як їх можна було розгорнути. Зрештою, цивільні довше залишалися відрізнаними від порятунку, отримували менше допомоги й, імовірно, наражалися на вищий ризик загибелі, поранень і тривалого перебування в умовах підтоплення, ніж могли б.

Інцидент із Каховською ГЕС показує, що час має значення. Руйнування греблі створило безпосередню надзвичайну ситуацію, проте масштаб шкоди цивільному населенню значною мірою залежав від того, що відбувалося в наступні години та дні. Така прив'язка до часу простежується й у практиці повторних ударів, задокументованій у звіті Truth Hounds «Пророхована шкода»⁹⁰. В обох випадках поведінка в межах вікна реагування посилює шкоду від початкової атаки і створює додаткову.

РОЗДІЛ 6

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ:
ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО
НАСЕЛЕННЯ Й ЕКСТРЕНЕ
РЕАГУВАННЯ

Наявні докази вказують на модель поведінки російських сил та окупаційної влади, що сприяла посиленню шкоди цивільному населенню по обидва береги Дніпра. Незалежно від того, чи було це наслідком свідомої політики або грубого нехтування ризиками для цивільного населення, такі дії несумісні з їхніми зобов'язаннями МГП.

У цьому розділі норми МГП застосовані для аналізу подій під час екстреного реагування на наслідки руйнування Каховської ГЕС. Зокрема, розглянуті чотири пов'язані запитання: як МГП захищає цивільних під час воєнних дій; як воно забезпечує рятувальників, волонтерів і гуманітарний персонал; як МГП регулює доступ для гуманітарних поїздок і надання допомоги і як право окупації застосовується до цивільного населення на територіях під контролем Росії.

Захист цивільного населення та працівників служб цивільної оборони

МГП вимагає від сторін завжди розрізняти цивільних і комбатантів, а також цивільні та військові об'єкти. Сторони можуть спрямовувати напади лише на комбатантів і військові об'єкти. Цивільні особи, волонтери, гуманітарні працівники, медичний персонал і рятувальники перебувають під захистом як цивільні, якщо і доки вони не беруть безпосередньої участі у воєнних діях. Самі рятувальники як персонал цивільної оборони користуються захистом, визначеним Розділом VI Додаткового протоколу (ДП) I, а також тим, який поширюється на цивільних осіб за загальним правилом⁹¹.

МГП також вимагає від сторін конфлікту постійно дбати про забезпечення цивільних осіб і об'єктів від невинуватої шкоди. Цей обов'язок передбачає вжиття можливих запобіжних заходів під час вибору цілей, часу, засобів і методів нападу. У контексті надзвичайної ситуації, спричиненої повінню, такі норми зобов'язують сторону, що здійснює напад, особливо зважати на пункти евакуації, рятувальні маршрути, човни, марковані транспортні засоби, тимчасові укриття та інші цивільні рятувальні об'єкти, перш ніж завдати ударів⁹².

Персонал, що надає гуманітарну допомогу, та об'єкти, які використовують для надання допомоги, мають додатковий захист⁹³. Сторони зобов'язані поважати та захищати гуманітарний персонал, а також об'єкти, які для цього залучають⁹⁴. Цей захист поширюється на персонал і транспортні засоби, за допомогою яких цивільним, що цього потребують, доставляють продукти й воду, а також надають медичну допомогу, підтримку в евакуації та інші життєво важливі послуги⁹⁵.

Важливі також положення, що стосуються цивільної оборони. Додатковий протокол I розглядає цивільну оборону як гуманітарну діяльність, що має на меті захист цивільного населення від небезпек, спричинених воєнними діями або стихійними лихами, та допомогу цивільним у подоланні безпосередніх наслідків таких небезпек. Вона охоплює оповіщення, евакуацію, рятувальні роботи, медичне обслуговування, боротьбу з пожежами, надання тимчасового житла й невідкладних запасів, а також заходи з відновлення життєво важливих служб. Сторони зобов'язані поважати та захищати організації цивільної оборони та їхній персонал, зокрема й на окупованих територіях⁹⁶.

Гуманітарний доступ та обов'язки на окупованій території

МГП також регулює надання допомоги цивільним, які не мають предметів першої необхідності. На окупованій території влада зобов'язана якнайповніше використовувати всі наявні засоби, щоб забезпечувати населення продовольством, медикаментами, підтримувати роботу медичних служб і систему охорони здоров'я. Якщо все населення або його частина не забезпечені достатньою кількістю необхідних засобів, окупаційна держава зобов'язана погодитися на заходи з надання гуманітарної допомоги та сприяти їхній реалізації. Ці зобов'язання поширюються на всіх цивільних осіб, які знаходяться під окупацією, незалежно від їхніх політичних поглядів, наявності паспорта чи того, яку сторону конфлікту вони підтримують⁹⁷.

Описані норми надають особливої правової ваги висновкам щодо лівобережжя. Там, де територію контролювали російські сили й окупаційна влада, вони були зобов'язані не лише

утримуватися від заподіяння шкоди цивільним, а й організувати, дозволяти та забезпечувати надання допомоги. Окупаційні сили не мали правових підстав, посилаючись на загальні міркування безпеки, адміністративний контроль чи політику окупації, свавільно або незаконно блокувати евакуацію, конфіскувати ключові засоби порятунку або відмовляти в допомозі цивільним, які потребували її невідкладно⁹⁸.

Оцінка реагування на наслідки руйнування Каховської ГЕС

На підконтрольному Україні правобережжі задокументовані обстріли затоплених житлових районів, зон евакуації та рятувальних операцій можуть свідчити про серйозні порушення МГП. Якщо російські сили умисно атакували цивільних, рятувальників, гуманітарний персонал, пункти евакуації чи рятувальний транспорт, вони порушували принцип розрізнення. Навіть без доказів конкретного наміру атаки за присутності рятувальників або під час рятувальних операцій можуть свідчити про невиконання обов'язку постійно дбати про убезпечення цивільних осіб і об'єктів або про ігнорування запобіжних заходів під час нападу⁹⁹.

Те саме стосується нападів, через які рятувальники були змушені відкладати евакуацію, змінювати маршрути евакуації, призупиняти операції або залишати цивільних чекати на допомогу. МГП не розглядає перешкоджання рятувальним операціям як юридично нейтральний наслідок. Коли напади передбачувано позбавляють цивільних доступу до порятунку, правоохоронні та судові органи мають з'ясувати, чи розрізняла сторона, що напала, військову та цивільну діяльність, чи вживала належних запобіжних заходів і чи поважала захищені категорії цивільного населення та об'єктів¹⁰⁰.

На окупованому лівобережжі правові перестороги мають інший характер, утім залишаються однаково серйозними. Очевидці та відкриті джерела повідомляють про неналежну офіційну евакуацію, конфіскацію човнів і двигунів, обмеження пересування, перешкоджання місцевим волонтерам, обмеження доступу до за-

топлених районів і ймовірну дискримінацію в доступі до порятунку. На окупованій території така поведінка охоплює обов'язки Росії захищати цивільних, підтримувати роботу життєво важливих служб, сприяти наданню допомоги та дозволяти виконання завдань цивільної оборони. Перешкоджання рятувальним операціям з боку російської влади тоді, коли цивільні були найбільш вразливими через підтоплення, несумісне з правовими зобов'язаннями¹⁰¹.

Наявні докази не вимагають остаточного вибору між двома кваліфікаціями: грубою недбалістю російської влади чи свідомою політикою, спрямованою на максимізацію шкоди українським цивільним. Кожна з цих кваліфікацій ілюструє можливість серйозних порушень МГП. Перша вказувала б на невиконання обов'язків щодо цивільних в умовах окупації, а там, де йшлося про обстріли чи інші воєнні операції, – обов'язку постійно дбати про захист цивільних і вживати можливих запобіжних заходів¹⁰². Друга свідчила б про умисне використання спричиненої катастрофою вразливості й, залежно від доказів, могла б підтвердити висновки про навмисне перешкоджання чи вибіркове надання допомоги, незаконні напади на цивільних осіб і об'єкти та інші серйозні порушення¹⁰³. Обидві кваліфікації потребують подальшого розслідування, зокрема щодо рішень командування, наказів, обмежень пересування, конфіскації човнів, обстрілів поблизу місць проведення рятувальних операцій та поводження з цивільними, які прагнули евакуюватися.

Руйнування Каховської ГЕС спричинило надзвичайну ситуацію. МГП вимагало від усіх сторін, особливо від окупаційної влади на підконтрольних їй територіях, захищати цивільних і давати змогу службам гуманітарної допомоги та цивільного захисту дістатися до них. Наявні докази свідчать, що російські сили й окупаційна влада атакували рятувальників, наражали їх на небезпеку та перешкоджали операціям у спосіб, що порушує норми МГП. Тому відповідальність виконавців за ці дії має оцінюватися не лише щодо руйнування греблі, а й крізь призму дій, які визначали, хто отримав порятунок, хто залишився відрізанним від нього і хто зазнав шкоди, якої можна було уникнути.

ВИСНОВКИ

Природа та масштаб катастрофи на Каховській ГЕС зробили волонтерські рятувальні зусилля не просто важливими, а незамінними для мінімізації шкоди цивільному населенню та довікллю. Водночас катастрофа породила окремий, другий шар шкоди – ту, що спричинена умовами, за яких цивільні могли або не могли бути врятовані.

На підконтрольному Україні правому березі незалежні волонтери та працівники НУО стали критично необхідним підсиленням для державних екстрених служб у перші дні після руйнування греблі. Вони збирали запити на евакуацію, координували рятувальні операції, доставляли продовольство, забезпечували тимчасове житло та безпосередньо виходили на воду на човнах, рятуючи людей і тварин, часто під загрозою російських обстрілів. Російські сили атакували такі операції мінометним та артилерійським вогнем, цілеспрямовано били по відомих пунктах евакуації та продовжували обстріли навіть тоді, коли порятунк здійснювали рятувальники, що послугувалися чітко видимими знаками розрізнення. Така модель поведінки несумісна із захистом, який МГП надає гуманітарним операціям і цивільним, що потребують допомоги.

На окупованому лівобережжі волонтери – переважно місцеві мешканці без підготовки, які самі постраждали від підтоплень, – мусили замінити державні екстрені служби через бездіяльність окупаційної влади. Вони утворили паралельну, слабо організовану систему реагування, координуючи свої дії через Telegram-канали та безпосереднє спілкування із сусідами, рідними й друзями. Проводячи рятувальні операції,

вони наражалися на небезпеку не лише через складні умови, спричинені повінню, а й через загрози з боку російських військових, які конфісковували цивільні моторні човни для військових потреб, блокували доступ до затоплених районів, а в окремих задокументованих випадках – надавали порятунок за умови наявності російського паспорта або за плату.

Поведінка російської сторони на лівому та правому берегах Дніпра посилила безпосередню шкоду, спричинену стихією, та фактично перетворила воду на зброю. Особливо показовими в цьому контексті стали цілеспрямовані атаки на етапі реагування, які ускладнювали або унеможлилювали проведення рятувальних операцій, тоді як за інших умов їх можна було б здійснити. Незалежно від того, чи відображає ця модель поведінки свідому політику російських сил, спрямовану на максимізацію шкоди українським цивільним, грубу й системну неспроможність окупаційної влади виконувати свої зобов'язання за МГП, чи поєднання обох чинників, задокументованих даних достатньо, щоб виправдати подальші розслідування для притягнення винних до відповідальності.

Джерела та примітки

- 1 Іванова, Таміла (2024). *Наслідки підриву Каховської ГЕС долають і досі. Як минув рік після російського теракту на Херсонщині*. Суспільне Херсон, URL: <https://suspline.media/kherson/762171-naslidki-pidrivu-kahovskoi-ges-dolaut-i-dosi-ak-minuv-rik-pisla-rosijskogo-teraktu-na-hersonsini/> (дата звернення: 15.02.2026).
- 2 Truth Hounds, Project Expedite Justice (2024). *Затоплено війною. Дослідження руйнування Каховської греблі та його наслідки для екосистеми, аграріїв, цивільного життя та міжнародного правосуддя*. URL: <https://truth-hounds.org/cases/zatopleno-vijnoyu-doslidzhennya-rujnuvannya-kahovskoyi-grebli-ta-jogo-naslidky-dlya-ekosystemy-agrariyiv-cyvilnogo-zhyttya-ta-mizhnarodnogo-pravosudnya/>.
- 3 Truth Hounds (2026). *Пророхована шкода: атаки на рятувальників в Україні*. URL: <https://truth-hounds.org/en/cases/calculated-harm/>.
- 4 У звіті «Затоплено війною. Дослідження руйнування Каховської греблі та його наслідки для екосистеми, аграріїв, цивільного життя та міжнародного правосуддя» ми розглядаємо три можливі версії розвитку подій, які могли призвести до руйнування греблі, зокрема й ті, що поширювалися в російських джерелах і пояснювали інцидент знешкодження греблі або обстрілами з боку українських військових. Проаналізувавши значний масив інформації, ми наводимо аргументи, чому ці версії поза всякою критикою, та обґрунтовуємо наявність переконливих підстав вважати, що греблю підірвала російська сторона. Саме тому в межах цього звіту ми вживаємо термін «підрих» разом з більш нейтральними формулюваннями, як-от «руйнування». Детальніше про російські нарративи щодо знищення Каховської ГЕС див.: Truth Hounds, PEJ (2024). *Затоплено війною. Дослідження руйнування Каховської греблі та його наслідки для екосистеми, аграріїв, цивільного життя та міжнародного правосуддя*. URL: <https://truth-hounds.org/cases/zatopleno-vijnoyu-doslidzhennya-rujnuvannya-kahovskoyi-grebli-ta-jogo-naslidky-dlya-ekosystemy-agrariyiv-cyvilnogo-zhyttya-ta-mizhnarodnogo-pravosudnya/>.
- 5 Truth Hounds, PEJ (2024). *Затоплено війною. Дослідження руйнування Каховської греблі та його наслідки для екосистеми, аграріїв, цивільного життя та міжнародного правосуддя*. URL: <https://truth-hounds.org/en/cases/submerged-study-of-the-destruction-of-the-kakhovka-dam-and-its-impacts-on-ecosystems-agrarians-other-civilians-and-international-justice/>.
- 6 Там само. С. 30.
- 7 Прессслужба Укргідроенерго (2023). *Вночі 6 червня російськими окупаційними військами здійснено підрих Каховської ГЕС*. Укргідроенерго, URL: <https://archive.ph/jGnuP> (дата звернення: 15.02.2026); Interfax (2023). *Kakhovka HPP beyond repair after infrastructure destroyed — Novaya Kakhovka head*. URL: <https://interfax.com/newsroom/top-stories/91208/> (дата звернення: 15.02.2026).
- 8 Truth Hounds, PEJ (2024). *Затоплено війною. Дослідження руйнування Каховської греблі та його наслідки для екосистеми, аграріїв, цивільного життя та міжнародного правосуддя*. С. 61–62.
- 9 Там само. С. 68.
- 10 Янковський, Олександр; Бадюк, Олена (2023). *Експеримент: нова Каховська ГЕС за мільярд євро*. Радіо Свобода, URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/vidnovlennya-kahovska-hes-kakhovske-vodoskhozovshche/32529954.html> (дата звернення: 15.02.2026); Рацибарська, Юлія (2024). *Екоцид. Як живе Нікопольщина через рік після руйнування греблі Каховської ГЕС*. Радіо Свобода, URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/problemy-z-volouy-na-nikopol%CA%B9shchyni/32977577.html> (дата звернення: 15.02.2026).
- 11 Іванова, Таміла (2024). *Наслідки підриву Каховської ГЕС долають і досі. Як минув рік після російського теракту на Херсонщині*. Суспільне Херсон, URL: <https://suspline.media/kherson/762171-naslidki-pidrivu-kahovskoi-ges-dolaut-i-dosi-ak-minuv-rik-pisla-rosijskogo-teraktu-na-hersonsini/> (дата звернення: 15.02.2026).
- 12 Іванова, Таміла (2025). *Відбирали човни, переслідували волонтерів, приховували місця поховань — розслідування підриву Каховської ГЕС*. Суспільне Херсон, URL: <https://suspline.media/kherson/959461-vidbirali-covni-peresliduvani-volonteriv-prihovuvani-misca-pohovan-rozsliduvannya-pidrivu-kahovskoi-ges/> (дата звернення: 15.02.2026).
- 13 Редакція сайта ТАСС (2023). *Что известно о прорыве Каховской ГЭС*. ТАСС, URL: <https://tass.ru/proisshestiya/17936539> (дата звернення: 15.02.2026); Детальніше про перебіг, вплив і винуватців руйнування Каховської ГЕС можна прочитати в дослідженні Truth Hounds і PEJ за 2024 рік.
- 14 Підготовка і реагування на надзвичайні ситуації (НС). Товариство Червоного Хреста України, URL: <https://redcross.org.ua/response-to-emergencies/> (дата звернення: 15.02.2026).
- 15 Детальніше про координацію між ДСНС, ТЧХУ та спонтанними волонтерами, а також її роль у здійсненні рятувальних операцій у перші дні після підриву Каховської ГЕС ідеться в підрозділі «Хто та як саме брав участь у рятувальних операціях після підриву Каховської ГЕС на підконтрольних Україні територіях?».
- 16 Інтерв'ю з RE-014.
- 17 Інтерв'ю з RE-012; RE-015; RE-014; RE-010.
- 18 Про деталі конкретних атак, у яких постраждали або свідками яких стали рятувальники на Херсонщині, йтиметься в наступних частинах цього розділу.
- 19 Інтерв'ю з RE-016.
- 20 Інтерв'ю з RE-014.
- 21 Інтерв'ю з RE-007.
- 22 Інтерв'ю з RE-015; RE-014; RE-013.
- 23 Інтерв'ю з RE-012; RE-015.
- 24 Інтерв'ю з RE-014; RE-010; Прищеп, Ярослав; Матвішина, Ганна (2023). *Вибух на Каховській ГЕС: український «Червоний Хрест» евакуував три тисячі людей*. Суспільне Новини, URL: <https://suspline.media/503452-vibuh-na-kahovskij-ges-ukrainskij-cervonij-hrest-evakuuvav-tri-tisaci-ludej/> (дата звернення: 15.02.2026).
- 25 Інтерв'ю з RE-014.
- 26 Схід SOS (2023). *Наслідки підриву окупантами Каховської ГЕС: звіт моніторингової місії БФ «Схід SOS»*. С. 2. URL: <https://east-sos.org/publications/naslidky-pidryvu-okupantamy-kahovskoyi-ges-zvit-monitoringovoyi-misiyi-bf-vostok-sos/> (дата звернення: 15.02.2026); Белей, Лесь (2025). *Його називали морем. Балада на дев'ять голосів*. Київ: Kovyla Publishing. С. 216.
- 27 Інтерв'ю з RE-010; RE-014.
- 28 Інтерв'ю з RE-010; RE-014. У Херсоні від ранку триває евакуація. З яких районів виїжджають люди та куди. Суспільне Херсон, URL: <https://suspline.media/kherson/498862-u-hersoni-vid-ranku-trivae-evakuacia-z-akij-rajoniv-viizdzaut-ludi-ta-kudi/> (дата звернення: 15.02.2026).
- 29 Інтерв'ю з RE-012, переклад з російської.
- 30 За інформацією, наданою благодійним фондом «Схід SOS», підтоплен на правобережжі зазнали села вздовж річки Дніпро (від села Козацьке до села Станіслав) та вздовж річки Інгулець (Дар'ївська та Калинівська громади в Херсонській області та Горохівська та Снігурівська громади в Миколаївській області); Схід SOS (2023). *Наслідки підриву окупантами Каховської ГЕС: звіт моніторингової місії БФ «Схід SOS»*. С. 2. URL: <https://east-sos.org/publications/naslidky-pidryvu-okupantamy-kahovskoyi-ges-zvit-monitoringovoyi-misiyi-bf-vostok-sos/> (дата звернення: 15.02.2026).
- 31 Інтерв'ю з RE-012; RE-010; RE-015; RE-013.
- 32 Інтерв'ю з RE-015.
- 33 Інтерв'ю з RE-014; Кучерявець, Марія (2023). *Вода йде на спад. Всі подробиці про наслідки підриву Каховської ГЕС на 9 червня*. РБК-Україна, URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/voda-yde-spad-vsi-podrobiti-naslidki-pidrivu-1686297501.html> (дата звернення: 15.02.2026).
- 34 Інтерв'ю з RE-012; RE-010; RE-015; RE-013.
- 35 ДСНС України / Більше 2 700 людей евакуйовано у Херсонській області після підриву Каховської ГЕС – брифінг у Military Media Center (@dsns_telegram), (10.06.2023). Telegram, URL: <https://archive.ph/m3vNF> (дата звернення: 15.02.2026).
- 36 Прищеп, Ярослав; Матвішина, Ганна (2023). *Вибух на Каховській ГЕС: український «Червоний Хрест» евакуував три тисячі людей*. Суспільне Новини, URL: <https://suspline.media/503452-vibuh-na-kahovskij-ges-ukrainskij-cervonij-hrest-evakuuvav-tri-tisaci-ludej/> (дата звернення: 15.02.2026).
- 37 Save Ukraine / [UKP/ENG] «Вода була на висоті дерев. Нас несло течією, і в якийсь момент камера просто вилетіла з рук. Ми шукали, кого ще можна врятувати...» — задує про той день наш журналіст Дмитро Лісовський (@saveukraine.official), (06.06.2025). Facebook, URL: <https://www.facebook.com/saveukraine.official/videos/> (дата звернення: 15.02.2026).
- 38 Тягнирядно, Людмила (2023). *Росіяни підірвали Каховську ГЕС: контакти волонтерів та організації, що евакуують населення і тварин*. ZMINA, URL: <https://zmina.info/articles/rosiyan-y-pidryvali-kahovsku-ges-kontakty-volonteriv-yaki-evakuuyut-naseleniya-i-tvaryn/> (дата звернення: 15.02.2026).
- 39 Інтерв'ю з RE-014, відредаговано.
- 40 Там само.
- 41 Інтерв'ю з RE-012, перекладено з російської, відредаговано.
- 42 Там само.
- 43 МВС України / Херсон. Уточнення [@mvs_ukraine], (08.06.2023). Telegram, URL: <https://archive.ph/GF4g1> (дата звернення: 15.02.2026).
- 44 Інтерв'ю з RE-010, відредаговано.
- 45 Інтерв'ю з RE-015; RE-014.
- 46 Інтерв'ю з RE-012; RE-016; RE-014.
- 47 Інтерв'ю з RE-014.
- 48 Белей, Лесь (2025). *Його називали морем. Балада на дев'ять голосів*. Київ: Kovyla Publishing. С. 193.
- 49 Інтерв'ю з RE-016.
- 50 Администрация городского округа Новая Каховка / В данный момент, в День России, боевики ВСУ обстреливают мирных жителей села Корсунка Новокаховского городского округа (@VGA_NovayaKahovka), (12.06.2023). Telegram, URL: <https://archive.ph/zW7RM> (дата звернення: 15.02.2026).
- 51 Комсомольская Правда (2023). *Кириенко: ВСУ обстреливают места размещения людей, эвакуированных от подтопления*. ZOV Херсон, URL: <https://kherson-news.ru/incident/2023/06/12/149587.html> (дата звернення: 15.02.2026).
- 52 Владимир Сальдо / В Херсонской области продолжается ликвидация последствий чрезвычайной ситуации, вызванной разрушением Каховской ГЭС киевским режимом, которое привело к затоплению ряда территорий Херсонской области (@SALDO_VGA), (20.06.2023). Telegram, URL: <https://archive.ph/TUaSA> (дата звернення: 15.02.2026).

- 15.02.2026), перекладено.
- 53 Єдина Россия. Херсонская область / В Главном Управлении МЧС по Херсонской области наградили участников гуманитарной миссии «Единой России» за помощь в эвакуации людей из зоны затопления в июне прошлого года [@er_kherson], (28.09.2024). Telegram, URL: <https://archive.ph/gGTQ7> (дата звернення: 15.02.2026), перекладено.
- 54 Secretary-General (2024). *Situation of human rights in the temporarily occupied territories of Ukraine, including the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol (A/HRC/56/69)*. Relief Web, URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/situation-human-rights-temporarily-occupied-territories-ukraine-including-autonomous-republic-crimea-and-city-sevastopol-report-secretary-general-ahrc5669-advance-unedited-version> (дата звернення: 15.02.2026).
- 55 Abreu, Saviano (2024). *Kakhovka Dam destruction, one year on [EN/UK]*. OCHA, URL: <https://www.unocha.org/publications/report/ukraine/kakhovka-dam-destruction-one-year-enuk> (дата звернення: 15.02.2026); Melkozerova, Veronika; Gavin, Gabriel (2023). *As Ukraine evacuates its dam-flooded towns, cries for help go unanswered in Russian-occupied territory*. Politico, URL: <https://www.politico.eu/article/ukraine-evacuates-civilians-flooded-towns-help-unanswered-russia-occupied-territory-nova-kakhovka-dam-kherson-dnipro-river/> (дата звернення: 15.02.2026).
- 56 Truth Hounds, PEJ (2024). *Затоплено війною. Дослідження руйнування Каховської греблі та його наслідки для екосистеми, аграріїв, цивільного життя та міжнародного правосуддя*. URL: <https://truth-hounds.org/en/cases/submerged-study-of-the-destruction-of-the-kakhovka-dam-and-its-impacts-on-ecosystems-agrarians-other-civilians-and-international-justice/>; Kyiv Independent / *Uncovering Russia's crimes after the Kakhovka dam explosion* [@kyivindpendent], (27.02.2025). YouTube, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rKNNTj6hZzo> (дата звернення: 15.02.2026); Melkozerova, Veronika; Gavin, Gabriel (2023). *As Ukraine evacuates its dam-flooded towns, cries for help go unanswered in Russian-occupied territory*. Politico, URL: <https://www.politico.eu/article/ukraine-evacuates-civilians-flooded-towns-help-unanswered-russia-occupied-territory-nova-kakhovka-dam-kherson-dnipro-river/> (дата звернення: 15.02.2026).
- 57 Інтерв'ю з RE-016.
- 58 Kyiv Independent / *Uncovering Russia's crimes after the Kakhovka dam explosion* [@kyivindpendent], (27.02.2025). YouTube, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rKNNTj6hZzo> (дата звернення: 15.02.2026); Interview with RE-011; Kullab, Samya; Novikov, Illia (2023). *Russia covered up and undercounted the true human cost of floodings after dam explosion, AP investigation finds*. AP News, URL: <https://apnews.com/article/russia-ukraine-war-dam-collapse-kakhovka-kherson-daacdc431f42912dfb91548794f03a3c> (дата звернення: 15.02.2026).
- 59 Інтерв'ю з RE-011; RE-008.
- 60 За свідченнями, зібраними Kyiv Independent, російські військові конфіскували цивільні човни для воєнних потреб ще за декілька місяців до підірву ГЕС, що спричинило їхній дефіцит після початку підтоплення; Kullab, Samya; Novikov, Illia (2023). *Russia covered up and undercounted the true human cost of floodings after dam explosion, AP investigation finds*. AP News, URL: <https://apnews.com/article/russia-ukraine-war-dam-collapse-kakhovka-kherson-daacdc431f42912dfb91548794f03a3c> (дата звернення: 15.02.2026); Інтерв'ю з RE-011.
- 61 Інтерв'ю з RE-011.
- 62 Там само.
- 63 Белей, Лесь (2025). *Його називали морем. Балада на дев'ять голосів*. Київ: Kovyla Publishing. С. 163.
- 64 Інтерв'ю з RE-008.
- 65 Інтерв'ю з RE-011.
- 66 Kyiv Independent / *Uncovering Russia's crimes after the Kakhovka dam explosion* [@kyivindpendent], (27.02.2025). Таймкод: 11:52. YouTube, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rKNNTj6hZzo> (accessed: 15.02.2026).
- 67 Truth Hounds (2024). *Додаток Г. Заяви представників російського політичного та військового керівництва, що підтверджують обізнаність про потенційні наслідки вибуху на Каховській ГЕС*. URL: <https://truth-hounds.org/wp-content/uploads/2024/06/zatopleno-vijnoyu-dodatok-g.pdf> (дата звернення: 15.02.2026).
- 68 Global Rights Compliance (2025). *Manufacturing Impunity: Russian Information Operations in Ukraine — Russia's Use of Information Alibis and How They Materially Contribute to the Planning, Execution and Cover-up of International Crimes*. URL: <https://globalrightscpliance.org/wp-content/uploads/2025/05/Manufacturing-Impunity.pdf> (дата звернення: 15.02.2026).
- 69 Kyiv Independent / *Uncovering Russia's crimes after the Kakhovka dam explosion* [@kyivindpendent], (27.02.2025). Таймкод: 09:54. YouTube, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rKNNTj6hZzo> (дата звернення: 15.02.2026).
- 70 Владимир Сальдо / *Всем людям / Всем людям, у кого пострадали материальные ценности — жилища, посевы, бизнес — власти обязательно окажут финансовую поддержку* [@SALDO_VGA], (06.06.2023). Telegram, URL: <https://archive.ph/Osvhg> (дата звернення: 15.02.2026), переклад.
- 71 Там само.
- 72 Редакція сайту ТАСС (2023). *Что известно о прорыве Каховской ГЭС*. ТАСС, URL: <https://tass.ru/proisshestiya/17936539> (дата звернення: 15.02.2026).
- 73 Інтерв'ю з RE-011.
- 74 Белей, Лесь (2025). *Його називали морем. Балада на дев'ять голосів*. Київ: Kovyla Publishing. С. 193.
- 75 Kyiv Independent / *Uncovering Russia's crimes after the Kakhovka dam explosion* [@kyivindpendent], (27.02.2025). Таймкод: 32:00. YouTube, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rKNNTj6hZzo> (дата звернення: 15.02.2026).
- 76 Інтерв'ю з RE-011.
- 77 Інтерв'ю з RE-011.
- 78 Kyiv Independent / *Uncovering Russia's crimes after the Kakhovka dam explosion* [@kyivindpendent], (27.02.2025). Таймкод: 14:00–14:10. YouTube, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rKNNTj6hZzo> (дата звернення: 15.02.2026).
- 79 Там само. Таймкод: 32:30.
- 80 Інтерв'ю з RE-008, відредаговано
- 81 Інтерв'ю з RE-016.
- 82 Жирій, Катерина (2023). *Порятунок з пекла: Україна евакуйовала на окупованому лівобережжі понад 100 людей (фото)*. УНІАН, URL: <https://archive.is/uzqee> (дата звернення: 15.02.2026).
- 83 Nina Pavlyshynets / *#страшніновини 470 day war Рятуючи херсонців від повені, спричиненої підривом Каховської ГЕС, загинув наш побратим, свободівець Володимир Кавуліч «Кабанчик»* [@ninarav], (08.06.2023). Facebook, URL: <https://www.facebook.com/ninarav/posts/pfbid029pvURXw1MP8kZVFKEGvCZxTBSA3639Gg5FDLteEaTogFXq78BRDpN1qrGZkrdPDI> (дата звернення: 15.02.2026).
- 84 Інтерв'ю з RE-016.
- 85 Інтерв'ю з RE-011.
- 86 Троє з десяти опитаних Truth Hounds свідків повідомили про проблеми зі зв'язком у перші дні після руйнування Каховської ГЕС.
- 87 Інтерв'ю з RE-009.
- 88 Marcus DuBois King (2015). *The Weaponization of Water in Syria and Iraq / The Washington Quarterly*, Volume 38, Issue 4. С. 156-157.
- 89 Див.: *Water Conflict Chronology*, <https://www.worldwater.org/conflict/map/>; Peter H. Gleick (2019). *Water as a weapon and casualty of armed conflict: A review of recent water-related violence in Iraq, Syria, and Yemen / WIRES Water* 6, no. 4. С. 5.
- 90 Truth Hounds (2026). *Пророхована шкода: атаки на рятувальників в Україні*. URL: <https://truth-hounds.org/cases/prorahovana-shkoda/>. С. 34-42.
- 91 AP I Arts. 48, 51, 52; ICRC Customary IHL Database, Rules 1, 6, and 7.
- 92 AP I Art. 57.
- 93 AP I Arts. 70–71; ICRC Customary IHL Database, Rules 31 and 32.
- 94 Там само.
- 95 Там само.
- 96 AP I Arts. 61–65.
- 97 Geneva Convention IV, Arts. 55, 56, 59; AP I Art. 69.
- 98 Geneva Convention IV, Arts. 55, 56, 59, 63; AP I Arts. 61–63, 69.
- 99 AP I Arts. 48, 51, 52, 57; ICRC Customary IHL Database, Rules 1, 6, 7, 15.
- 100 AP I Arts. 57, 61–63, 71; ICRC Customary IHL Database, Rules 31–32.
- 101 Geneva Convention IV, Arts. 55, 56, 59, 63; AP I Arts. 61–63, 69.
- 102 Geneva Convention IV, Arts. 55, 56, 59, 63; AP I Arts. 57, 61–63, 69; ICRC Customary IHL Database, Rules 15, 31, 32, 55.
- 103 Geneva Convention IV, Arts. 55, 56, 59, 63; AP I Arts. 48, 51, 52, 57, 61–63, 69, 71; ICRC Customary IHL Database, Rules 1, 6, 7, 15, 31, 32, 55.

Волонтери евакуюють цивільних з підтоплених районів Херсона. 7 червня 2023 року.

Автор фото: Алекс Бабенко / Getty Images

Цей звіт аналізує, як російські військові та окупаційна влада перешкоджали, а подекуди й унеможливлювали рятувальні операції після руйнування греблі Каховської ГЕС – події, що спричинила найбільшу екологічну катастрофу з початку повномасштабного вторгнення. У фокусі – діяльність волонтерів, які допомагали державним екстреним службам і рятували життя в перші дні після катастрофи. Спираючись на інтерв'ю з волонтерами, звіт розглядає події як на підконтрольних Україні, так і на окупованих територіях та наводить докази того, що в обох випадках російські військові й окупаційна влада використовували наслідки катастрофи та військову силу у спосіб, що суперечить нормам і принципам міжнародного гуманітарного права.